

ТЕРНОПЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА
УКРАЇНСЬКЕ ГЕОГРАФІЧНЕ ТОВАРИСТВО
ГЕОГРАФІЧНА КОМІСІЯ НАУКОВОГО
ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

Історія української географії

ВИПУСК **32** 2015

ТЕРНОПЛЬ

ББК 26.890 (4 Укр) Г
І-90

Редакційна колегія:

Шеф-редактор: Шаблій О. І. – д. з. н., проф. (Львів)

Редактор: Заставецька О. В. – д. з. н., проф. (Тернопіль)

Відповідальний секретар: Дітчук І. Л. (Тернопіль)

Члени редакційної колегії:

Заставецький Т. Б. – к. з. н., доц. (Тернопіль)

Ковальчук І. П. – д. з. н., проф. (Київ)

Нагірна В. П. – д. з. н., пр. н. сп. (Київ)

Немець Л. М. – д. з. н., проф. (Харків)

Олійник Я. Б. – д. з. н., проф. (Київ)

Пістун М. Д. – д. з. н., проф. (Київ)

Позняк С. П. – д. з. н., проф. (Львів)

Руденко В. П. – д. з. н., проф. (Чернівці)

Сивий М. Я. – д. з. н., проф. (Тернопіль)

Стебельський І. Б. – проф. (Віндзор, Канада)

Топчів О. Г. – д. з. н., проф. (Одеса)

Царик Л. П. – д. з. н., проф. (Тернопіль)

Шпиченко П. Г. – д. з. н., проф. (Київ)

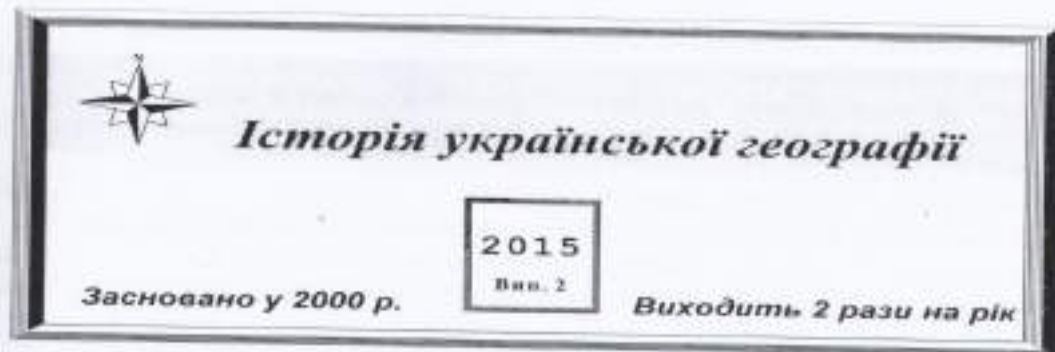
*Друкується за рішенням Вченої ради Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
Вченої ради Українського географічного товариства
та Географічної комісії Наукового товариства імені Шевченка в Україні*

Постановою президії ВАК України № 1-05/7 від 10 листопада 2010 р. часопис "Історія української географії" включений до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук у галузі "географічні науки" (Бюлетень Вищої атестаційної комісії України. – 2010. – № 12. – С. 5-9).

І-90 **Історія української географії.** Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. — Тернопіль, 2015. — Випуск 32. — 112 с.

ББК 26.890 (4 Укр) Г

Погляд редколегії часопису не завжди збігається з позицією авторів опублікованих матеріалів. Авторі повністю відповідають за підбір, точність наведених фактів, цитат, власних імен, дат та інших відомостей.

Зміст

Віхи

- Олег Шаблій, Мирослава Влах, Любов Котик.* Нова системна класифікація географічної науки: проблеми і напрями модернізації..... 7

Постаті

- Ольга Заставецька, Олександра Вісьтак, Ігор Дитчук.* Внесок професора Олега Шаблія у розвиток суспільної географії..... 18
- Ярослав Кривчук, Мирослав Сав'юк.* Карпати стали його натхненням: до 80-річчя з дня народження геоморфолога Радослава Сливки (1935-2010)..... 22

Крає- і країнознавство

- Мирослав Дністрянський.* Регіональні відмінності розселення українського населення Російської імперії на початку ХХ ст. в контексті тогочасних соціально-культурних відносин..... 26
- Тетяна Лимарь.* Історичні етапи розвитку трубопровідного транспорту Полтавської області..... 31

Натургеографічні та геоекологічні студії

- Мирослав Сивий.* Сучасний стан і перспективи розвитку мінерально-сировинної бази України. Стаття 2. Сировина кольорової металургії..... 36
- Антоніна Невесиченко.* Господарське використання ландшафтних комплексів території Коломийського району..... 43

Антропогеографічні дослідження

- Леся Заставецька.* Сучасні міграції населення Тернопільської області: структура та обсяги [англ.]..... 47
- Ігор Колотуха.* Ретроспектива транспортно-географічних досліджень у світі та Україні..... 50
- Катерина Дударчук.* Тематичні парки як інноваційний чинник розвитку туризму..... 55
- Ірина Поручинська, Володимир Поручинський.* Територіальна організація регіональних систем розселення (на прикладі Волинської і Рівненської областей)..... 59
- Юрій Городиський.* Форми геопросторової організації паломництва (на прикладі Львівської області)..... 63
- Лариса Маковецька, Яна Янко.* Відродження льонівиробництва, як шлях подолання депресивності територій (на матеріалах Волинської області)..... 66

Віхи

УДК 910.1

Олег Шаблій, Мирослава Влах, Любов Котик

НОВА СИСТЕМНА КЛАСИФІКАЦІЯ ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ: ПРОБЛЕМИ І НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Визначено об'єктивні та суб'єктивні чинники створення нової системної класифікації географічної науки. Здійснено аналіз схем класифікації географічної науки вітчизняних і зарубіжних авторів та інституцій. Побудовано концептуальну тринітарну модель географічної науки як теоретичну підставу для її класифікації. З урахуванням історико-генетичного, функціонального, структурно-компонентного, діяльнісного, процесного, методичного підходів розроблено системну класифікацію географічної науки і її базисних підсистем — природничої географії та суспільної географії. Встановлено головний тренд диференціації географічної науки через внутрішню і зовнішню конвергенцію зі суміжними науками. Підкреслено необхідність розвитку в системі географії теоретико-методологічних і методичних дисциплін.

Ключові слова: *географічна наука, тринітарна модель географічної науки, системна класифікація географічної науки, дивергентні наукові дисципліни, конвергентні наукові дисципліни, базисні науки, теоретико-методологічні науки, допоміжні науки, методичні науки, суміжні науки.*

Oleh Shablii, Myroslava Vlach, Lyubov Kotyk. The new system classification of geographical science: problems and directions of modernization. *Objective and subjective factors creating a new system of classification the geographical science are defined (differentiation of scientific knowledge through extension of object-subject field of science, using methods related sciences; unwarranted substitution of notions of science and academic discipline; discrepancy between the historically formed geographical the styventonimes and modern science content; reform of high school with the change of nomenclature scientific directions and specialties).*

Analysis of classification schemes geographical science and its basic disciplines – natural geography and human geography – for domestic and foreign authors and institutions was done. The impact of foreign institutions, including the UN and UNESCO, to create a national classifier of sciences of Ukraine was detected that led to the inclusion of geography in the scientific direction "Earth sciences", which does not contain economic and social geography.

For theoretical justification a new system of classification geographical science built a conceptual a trinitarian model of geographical science based object triad of research geographical envelope (nature, society, noosphere) three-dimensional geospace (local, regional, global measurements), three-dimensional geo time (retrospective, actual, perspective measurements).

It is established geographical kinds of monism – the conceptions of a single geography as a system of nature- and human-geographical knowledge: object (a single type of general facility science - geographical cover/noosphere), genetic (birth of geographical science within a single undivided natural philosophers of ancient times), functional (research of problem the interaction of nature and society in various methodological basis).

Implemented new system classification of geographical science on the basis historical-genetic.

functional, structural-component, activity, process, methodical approaches.

The new system classification of geographical science covers two historical-genetic subsystem — subsystem divergent and convergent scientific disciplines.

Subsystem divergent geographical sciences contains four functional classes: base (own geographical) science — natural geography (general physical geography, geomorphology, meteorology and climatology, hydrology, biogeography, soil science, landscape study, regional physical geography) and human geography (general human geography, geography of population, social geography, geography of culture, economic geography, political geography, human-geographical complexology and systemology, regional human geography); theoretical-methodological sciences — the theory and methodology of geography, history of geography, metageography; auxiliary sciences (philosophy and formal science, natural sciences, social sciences, humanities, technical sciences); methodical sciences (geostatistics, geomatics, geocybernetics).

Bold your in the system basic geographical sciences separate natural geography and social geography is a reflection of epistemological dualism geography.

Found that subsystem convergent science arose based on the internal convergence of natural and human geography, as well as the foreign convergence of natural geography of the related natural sciences, human geography - with related social sciences, geography generally with related sciences.

Underlined the priority development of convergent disciplines geographical science, threatening her "stretching" related sciences, who are actively using geomethod and geographical terminosystems. Emphasized that instituting the objective- and subject field, normalization conceptual and terminological systems «pair» (traditional and converged) scientific disciplines is a requirement of time.

Stresses the urgent need the development in the system of geography theoretical- methodological and methodical scientific disciplines.

Key words: geographical science, trinitarian model geographical science, system of classification the geographical science, divergent scientific disciplines converged scientific disciplines, basic sciences, theoretical-methodological sciences, auxiliary sciences, methodical science, related science.

Постановка проблеми дослідження. Актуальність дослідження проблеми класифікації географічної науки зумовлена об'єктивним процесом диференціації географічного пізнання, що відбувається на основі розширення об'єктно-предметного поля науки і використання методів суміжних наук. Необхідність критичного аналізу наявних класифікацій географічної науки пов'язана також зі суб'єктивними чинниками, зокрема, такими, як часта взаємна підміна понять науки (наукової дисципліни, наукового напрямку) і *начальной дисципліни*, невідповідність між історично сформованими географічними сценаріями і сучасним змістом наук (для прикладу, географія, геологія, геоніомія, землезнавство, землезнавство, землеробство, геосферологія тощо), а в контексті реформування вищої школи в Україні – залучення географії до наукового напрямку "Науки про Землю" з відповідним виключенням із нього суспільної географії.

Аналіз останніх досліджень. Для обґрунтування нової системної класифікації географічної науки використано напрацювання з даної проблематики вітчизняних і зарубіжних учених. До них належать насамперед С. Рудницької (1905) [32], Н. Феннетан (N. Fenetant, 1919) [48], С. Калеснік (С. Callesnik, 1970) [14], П. Гаттета (P. Haggett, 1979) [50], С. Нільсена (S. Nilsson, 1984) [39], Л. Абрільо (1993) [1], Л. Шовчук (1997) [42], В. Максимовський

(В. Maksimovskiy, 1998) [21], Г. де Блії і П. Мюллер (H. De Blij, P. Muller, 2002) [4], Ю. Порососіков (Ю. Porosovikov, 2005) [30], Дж. Гоббе (J. Hobbs, 2006) [51], М. Підвірний (M. Pidvirnyy, 2006) [54], Л. Зелівський (2011) [7], Ю. Шувальський (2013) [43], А. Новіков (A. Novikov, 2014) [24].

У дослідженні враховано також досвід класифікації базисних (власне географічних) наук – фізичної та суспільної географії – таких авторів, як О. Ващенко (1972) [5], К. Геренорк (1975) [8], Ю. Саушкін (Ю. Saushkin, 1980) [33], Е. Алава (Э. Алава, 1983) [2], Г. де Блії, П. Мюллер (H. De Blij, P. Muller, 1993) [45], В. Сінгх (V. Singh, 1994) [57], М. Пістун (1996) [28], А. Голіков, Я. Олійник, А. Степаненко (1997) [9], І. Ковальчук (1997) [17], О. Шабай (1997) [39], Дж. Феллманн, А. Геттіс, Дж. Геттіс (J. Fellmann, A. Gettis, J. Gettis, 1997) [47], О. Лоблицева, С. Павлов, К. Мазенцов (1998) [20], Р. Лозинський (2008) [19], О. Топіца (2001) [34], А. Мельник (2002) [22], С. Кюхурдза (2006) [18], М. Шарієвіч (М. Шарычев, 2007) [41], І. Гудзілик (2008) [11], І. Ровенгах (2008) [31], М. Дністрівський (2010) [13], С. Позник (2010) [29], Ю. Киселов (2011) [15], В. Пензін (2011) [26, 27], М. Юнш (2013) [16], І. Гукалови (2014) [12], К. Нельсон, Л. Нельсон (2014) [23], М. Саба (M. Saba, 2014) [56]. Використано логічні схеми класифікації географічної науки, розроблені в університетах США (49, 60), Канади [44], Німеччини [53], Польщі [58], Іспанії [56], Індії [59].

Проблему шляхів і перспектив розвитку географії та формування нових наукових дисциплін обговорювали на XII з'їзді Українського географічного товариства (2016) [37, 40]. Наукова дискусія про предметну сферу географії та "принципову модернізацію" вітчизняної географії започаткована "Українським географічним журналом" (№ 1, 2001) [7], (№ 1-2, 2016) [35].

Вклад основного матеріалу. Проблема класифікації географічної науки, тобто її внутрішнього та зовнішнього структурування, пов'язана з необхідністю висвітлити її місце у загальній системі наук і систематизації (упорядкування) наявного знання.

У класифікації перспективних галузей розвитку науки й техніки (Rised field of science and technology: classification, 2007), укладеній робочою групою з інновацій і технологічної політики комітету з науково-технічної політики (Committee for scientific and technological policy) Організації економічного співробітництва і розвитку ЄС (Organisation for Economic Co-operation and Development), географія міститься у двох генетичних блоках:

– *природні науки* (Natural Sciences) – науки про Землю та природне довкілля (Earth and related environmental sciences), куди віднесено власне науки про Землю (geosciences), міждисциплінарні (multi-disciplinary), мінералогію, палеонтологію, геохімію і геофізику, фізичну географію, геологію, вулканологію, науки про природне довкілля, метеорологію й атмосферні науки (meteorology and atmospheric sciences), кліматичні дослідження, океанографію, гідрологію, водні ресурси.

– *соціальні науки* (Social Sciences) – соціальна і економічна географія (social and economic geography), що охоплює науки про природне довкілля (соціальні аспекти) (environmental sciences (social aspects)), географію культури та економічну географію (cultural and economic geography), міські дослідження (планування й розвиток) (urban studies (planning and development)), транспортне планування і соціальні аспекти транспорту (transport planning and social aspects of transport) [55].

В узагальненому переліку галузей науки (Branches of Science), який використовується для статистичних звітів, проектного фінансування міжнародних організацій у структурі ООН, географія представлена в галузі природних наук (Nature science), блоці фізичних наук (Physical science), підблоці наук про Землю (Earth science) [46].

У розробленій ЮНЕСКО Міжнародній стандартній класифікації освіти (International Standard Classification of Education (ISCED), 2011, доповнення – 2013) географія представлена у науковій галузі "Природні науки, математика і статистика" (05 Natural sciences, mathematics and statistics), напрям – фізичні науки (053 Physical sciences), спеціалізація – Науки про Землю (Earth sciences) [25]. Цю схему, за рекомендацією

ЮНЕСКО, використано і для укладання національного класифікатора науки в Україні (2013), зокрема, взято до уваги необерунтоване виділення "Наук про Землю" у системі природничих наук.

Провалізовані класифікації географії зарубіжних авторів та інституцій відображають об'єктивний процес диференціації науки, з одного боку, та ігнорування системної сутності її об'єкта, системної методології дослідження, з іншого. Це й зумовлює залучення природничої географії до напрямку "Науки про Землю", а економічної та соціальної географії – до напрямку "Соціальна наука". Хоча ще в 1927 р. один із фундаторів української географії *П. Тютковський* у структурі загального землізнавства поряд із загальною фізичною географією видавав також антропо-географію [36].

На нашу думку, розташування географії на перетині природничих, суспільних і технічних наук (урахування основних зумовлене посиленням конструктивного та прикладного характеру сучасних географічних досліджень) зумовлює її *моністичну сутність*. На моністичних засадах трактування географічної науки перебував фундатор української наукової географії акад. *С. Рудницький*, який, зокрема, зазначав: "Цілком природно, що географія, займаючись Землею як особнім тілом, що на ній знаходиться, мусить не тільки брати Землю як цілісність, але і спеціальну увагу звернути на поверхню Землі як простір, у якому розміщені природні явища. Земля як цілісність, а спеціально її поверхня, це предмет географії" [32, с. 73].

Монізм (від грец. *μόνος* – один, єдиний) – це концепція єдиної географії як системи природничо-і суспільно-географічних знань (*В. Ауєн* (*W. Auernig*), 1960) [3]. Для географічної науки характерний як *об'єктивний* (єдиний загальний об'єкт науки – географічна оболонка/ноосфера), так і *генетичний* (зародження географічної науки у рамках єдиної нерозчленованої натурфілософії античного часу) та *функціональний* монізм (дослідження проблеми взаємодії суспільства і природи на різних методологічних засадах) [6, с. 10].

Історико-генетичними формами моністичної концепції була описово-краєознавча парадигма античної географії, хронологічна концепція *А. Гейтнера* (*A. Hettner*), концепція теоретичної географії *В. Бунге* (*W. Bunge*), екоікологічна концепція *Р. Мак-Кензі* (*R. McKenzie*). Екологізація матеріального та духовного життя суспільства в постіндустріальну й інформаційну епоху посилює монізм географічної науки.

Філософською основою географічного монізму є *єдність* (від лат. *holos* – цілий, увесь) – таке розуміння світу, коли ціле є домінуючим. У сучасних умовах відбувається посилення моністичних впливів географічної науки задля її математизації, інформатизації, переходу на філософський (епістемологічний) рівень пізнання, трактування предмету науки через категорію геопросторової організації макросвіту.

Таким чином, проблема єдності географічної науки в сучасних гістоологічних реаліях має позбуватися крайнього підходу у вигляді виділення двох окремих географій – природничої та суспільної. Методологічно вваженим є трактування географії як цілісної науки, предметом дослідження котрої є геосферна організація географічної оболонки як цілісної суспільно-природної системи. Якщо на об'єктно-предметному рівні цілісність географії можна чітко окреслити, то на рівні поняттєво-термінологічних систем, парадигм, законів, закономірностей вона ще потребує обґрунтування (це об'єктна сфера теоретичної географії, метагеографії тощо).

Однак редукціоністський підхід наукового пізнання загалом, коли ціле роз'єднане на частини,

що розуміються як первинні, такі, що передують цілому, не заперечує дуалізму (від лат. *dualis* – подвійний) географічної науки, який виявляється у виділенні двох підсистем наукових дисциплін – природничо-географічної та суспільно-географічної. Власне бінарний підхід до класифікації географії був і залишається домінуючим в історії науки.

У сучасних умовах відбувається перехід від бінарності до нової наукової парадигми – тринітарності, головними принципами якої є *принцип пріоритетності* за редукціоністського підходу і *принцип пріоритетності* за гелістичного підходу; *принцип функціональності*, який полягає у тому, що в кожній частині, виділеній її цілого, виявляються якості всіх інших частин; *принцип дозовимовності*, підшо з яким різні дуалістичні парадигми не суперечать, а доповнюють одна одну.

Рис. 1. Концентруальна тринітарна модель географічної науки (О. Шаблій, М. Влах, Л. Котик, 2016)

Нами розроблена концентруальна тринітарна модель географічної науки з урахуванням об'єктної тріади дослідження географічної оболонки (природа, суспільство, ноосфера), тривимірності геопростору (локальний, регіональний, глобальний виміри), тривимірності геочасу (ретроспективний, актуальний, перспективний виміри) (рис. 1). Тринітарна матриця географічної науки дає змогу *представити* як сучасні, так і перспективні тріади розвитку географії, а також виявити їхні взаємозв'язки та взаємозалежності. У контексті концентруальної тринітарної моделі потребує подальшого обґрунтування поняття *ноосфери* як цілісного об'єкта географічної науки і відповідно розвитку *геоноосферології* як нового інтегративного наукового напрямку з його поняттєво-термінологічною систематикою, закономірностями, теоріями і концепціями.

Застосування редукціоністського підходу до класифікації цілісної географічної науки потребує розгляду питання щодо підходів до виділення її окремих наукових дисциплін і напрямів. У теоретико-методологічному аспекті для класифікації

географії як *системної науки* важливо розробити *системну класифікацію* з урахуванням *системних принципів і підходів*. Аналіз наявних класифікацій географічної науки дав змогу виявити такі головні принципи їхньої реалізації: історико-генетичний, функціональний, структурно-компонентний, діяльнісний, прогностичний, методичний.

Продовженням нами система географічної науки охоплює дві історико-генетичні підсистеми – підсистему дивергентних (диференціальних) і підсистему конвергентних (інтеграційних, механічних) наукових дисциплін (рис. 2). На нашу думку, полісемантичні термини *диферентний* (від лат. *divertio* – відхилення) і *конвергенція* (від лат. *convergo* – зближую) достатньо вдали для означення процесів розходження і зближення наук при дотриманні їхніх теоретико-методологічних засад. Слід зауважити, що географічна наука має значний дивергентний потенціал, зумовлений природно-суспільною сутністю її темельного об'єкта дослідження.

Підсистема дивергентних наук містить чотири *функціональні класи*: *бізнесні* (зокрема географічні) науки – природничі географії (загальна фізична

географія, геоморфологія, метеорологія і кліматологія, гідрологія, біогеографія, ґрунтознавство, ландшафтознавство, регіональна фізична географія і суспільна географія (загальна суспільна географія, географія населення, соціальна географія, географія культури, політична географія, економічна географія, суспільно-географічна комплексно- і системологія, регіональна суспільна географія); *теоретико-методологічні науки* – теорія і методологія географії, історія географії, метагеографія; *допоміжні науки*, серед яких філософські та формальні науки (філософія, наприклад, діалектика змістовного мислення чи гносеологія, логіка, математика), природничі науки (астрономія, хімія, фізика, біологія), суспільні науки (демографія (демологія), соціологія, культурологія, економіка, політологія), гуманітарні науки (психологія, педагогіка, у т.ч. методика викладання географії та популяризації географічних знань), технічні (заочові) науки (Geographical Tools and Techniques, Applied science) (геодезія, картографія, комп'ютерні науки); *методичні науки* (геоматика, геостатистика, геоінформатика).

Якщо головні компоненти дивергентної підсистеми представлені у схемах класифікації географічної науки різних авторів, то науки, що сформувалися на основі внутрішньої та зовнішньої конвергенції суспільної географії, висвітлені нами вперше у 2016 р. [40, с. 221-223].

Філософською основою розвитку конвергентних наук є положення про те, що зміст об'єкта наукового дослідження за рахунок зв'язків між науками (насамперед через використання методів суміжних наук) складніший від змісту самих реальних об'єктів. Аналіз сучасних наукових географічних напрямів дав змогу визначити два класи конвергентних наук: *антропогенно-конвергентна природничої та суспільної географії* і *зонально-конвергентна* (конвергенція природничої географії з суміжними природничими науками, конвергенція суспільної географії та суміжних суспільних наук; конвергенція географії та суміжних наук).

Більшість представлених на схемі конвергентних наук сформувалися внаслідок використання географічного методу для дослідження об'єктів суміжних наук. Головними атрибутами геометоду є територіальність, комплексність, використання картографічних моделей. Власне активне застосування в суміжних науках геометоду забезпечило його загальнонауковий статус.

Аналіз системи географічної науки продемонстрував наявність "парних" наукових дисциплін (конвергентних і традиційних) що зумовило потребу визначити їхні спільні та відмінні риси (наприклад, між гео економікою і економічною географією, геополітикою і політичною географією). Нами встановлено такі особливості "парних" дисциплін [40, с. 222]:

• 1) конвергентні науки мають міждисциплінарний характер. Вони належать як до геогра-

фічних, так і до суміжних наук;

• 2) конкретні об'єкти дослідження "парних" дисциплін збігаються. У суспільній географії – це відокремлені геопросторові форми організації суспільства (поселення, вузли, регіони, країни і т.д.). Відмінності між науками зумовлені використанням різних методів (у конвергентних науках домінують спеціальні методи суміжних наук);

• 3) наукові дисципліни з термінослаємом "гео" на початку назви вказують передусім на процеси функціонування й уречевлення, головне інформативні процеси у функціонуванні територіальних систем. У географічних дисциплінах дослідження здійснюється переважно в руслі генетичних законів і закономірностей, виявлення чинників і передумов виникнення та розвитку територіальних (геопросторових) об'єктів, систем і явищ тощо.

За таких умов виникає також кардинальна проблема спільності й відмінностей подібних понять "парних" дисциплін (наприклад, економіко-географічного і гео економічного положення, політико-географічного і геополітичного розташування). У більшості публікацій ці "парні" поняття трактуються як тотожні за об'єктом і змістом. На наш погляд, їх все-таки треба розрізняти. Пояснимо це на прикладі політико-географічного (ПГП) і геополітичного положення (ГПП) [40].

По-перше, поняття ПГП і ГПП належать до різних систем знання. ПГП – це категорія суспільної географії, зокрема, її галузевого підрозділу – політичної географії, а ГПП належить до системи як політологічних, так і географічних наук. Тобто в останньому випадку не йдеться про відносне розташування географічних об'єктів у системі політичних даностей – держав, їхніх блоків, центрів сили, потенційних чи реальних воєнних військових (міжконфесійних, міжнаціональних і т.п.) конфліктів тощо, як це спостерігається при вивченні ПГП.

По-друге, у ПГП акцент зроблено на "географічності", а в ГПП – на "політичності", тобто на стосунки до політичної сфери, її геопросторової організації, зокрема, функціонування. Іншими словами, у ПГП вектор просторового відношення спрямований у бік зовнішніх до певного об'єкта природних (рельєфу, клімату, рослинного і тваринного світу і т.п.), демографічних, соціальних, економічних чи політичних даностей та їхнього впливу на *політичний розвиток* цього об'єкта.

По-третє, ПГП відображає генетичні аспекти взаємодії об'єкта і його оточення (об'єкт своїми властивостями і зв'язками генетично зумовлений його політичним оточенням), а ГПП відображає структурно-функціональну систему, утворену суб'єктивізованим об'єктом цього положення і здебільшого суб'єктивізованим його оточенням. У цій системі, що в кожному випадку (часовому зрізі) є актуальною, діють закони функціонування (включно-відповідь може проявитися з будь-якого боку).

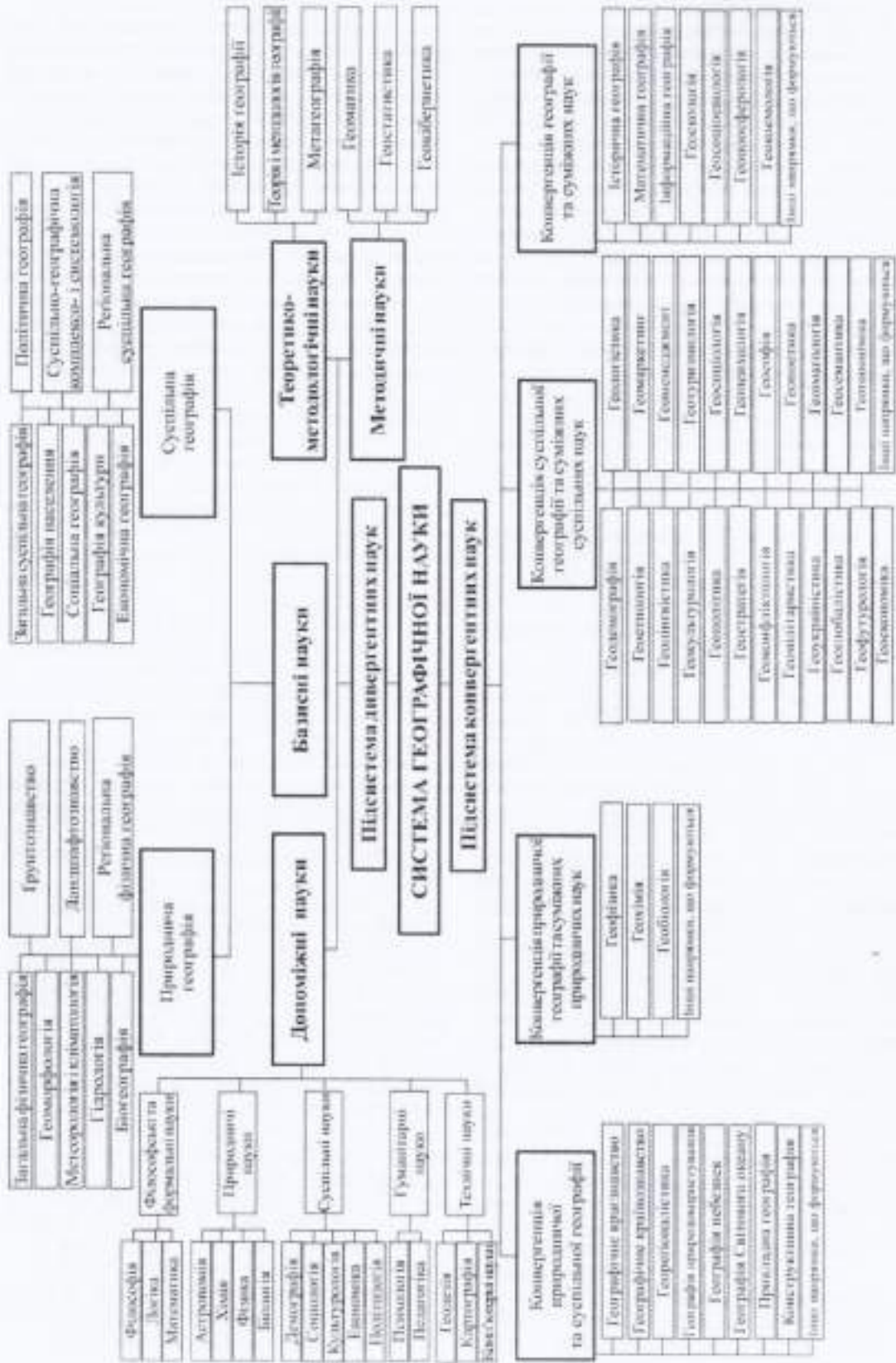

Рис. 2. Система класифікації географічної науки (О. Шаблів, М. Влах, Л. Котик)

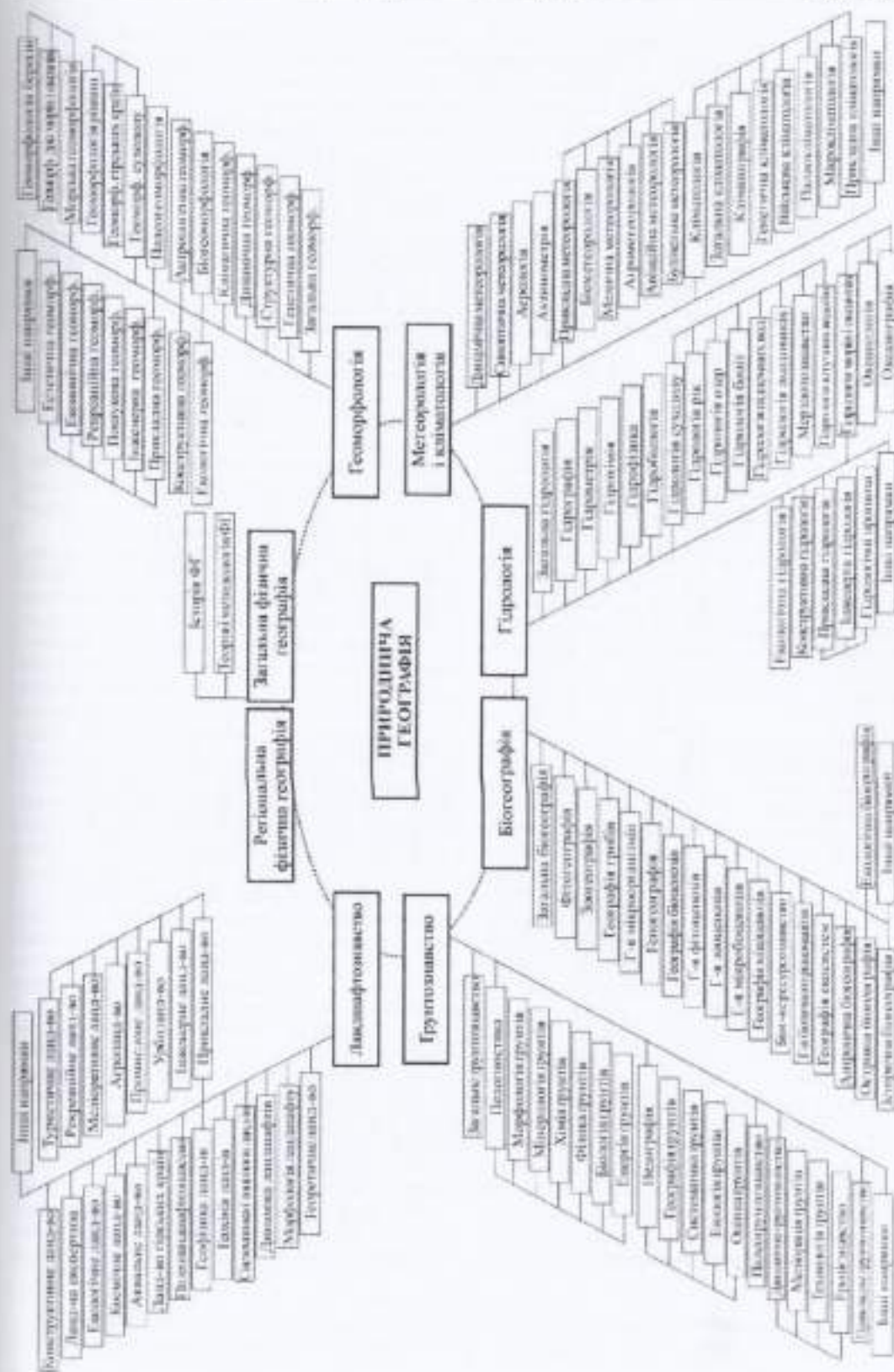

Рис. 3. Системна класифікація природничої географії (О. Шаблій, М. Влах, Л. Котик)

По-четверте, система функціонує у певних внутрішньо-державних і міжнародних правових рамках, які представлені законами країни (країн), подвійними актами, спеціальними міждержавними і міжрегіональними угодами, що є своєрідними регуляторами знань її станів.

У цьому контексті можна дати таку дефініцію: ГПП – це ситуативне (актуальне) відношення суб'єктивізованого географічного об'єкта до даностей, що перебувають поза ним і викликають політичну функцію, тобто виступають здебільшого як суб'єктивізоване зовнішнє оточення. Отже, ГПП завжди актуально конкретно і виражає у певних політологічній політичні інтереси (зовнішні та внутрішні), політичні виклики й реакції, політичні мотиви, вигоди і втрати, інформаційно-політичні війни, атаки й оборони, миротворчі місії, конфронтації, т. зв. "зачистки" тощо.

Поява та інтенсивний розвиток конвергентних (зокрема) із суспільною географією наукових дисциплін спонукає до пасимістичних роздумів. Зокрема:

1. Чи не призведе цей процес до поглинання суспільної географії загалом або окремо її галузевих компонентів частини конвергентними (межовими) науковими дисциплінами? Це питання особливо остро постає у контексті "реформування" вищої освіти, де у списку спеціальностей з'явився т. зв. "Науки про Землю", а в "Науках про Землю" поряд з геофізикою і геохімією (явно "межові" науки) стоїть неспівмірна з ними "географія" як "природничі науки". З географії брутально усунуто "людина", оскільки у переліку немає ні "Географії людини", ні "Суспільної географії", ні "Антропогеографії". Це свідчить про незнання історії і теорії географічної науки, що призводить до деформації географічного знання з усіма науковими деструктивними наслідками.

2. Відповідно до реформи вищої школи, підготовка фахівців-географів має відбуватися за двома напрямками – освітянським і "науковим". Ніби освітянським не є науковим, а "науковий" не має кадрового виходу на середню освіту.

3. За широких можливостей вибору вступу в аспірантуру на науковий напрям навчання (наприклад, спеціальності 11.00.02) "освітні" позбавлені такої можливості або змушені скласти додатковий вступний іспит із фізичної географії чи економічної та соціальної географії.

4. Хвиля "інтеграція" "Наук про Землю" повертає нас у кращому разі до початку-середини XIX ст., коли науки були ще недостатньо диференційовані. Міжгалузєва інтеграція у XXI ст. має базуватися на розвинених наукових напрямках без втрати теоретичного і методичного надбання

останніх півтора-двох століть. Тепер, наприклад, на межі географічної, філософської, біологічної та інформаційної наук поступово формується геоніосферологія. Невже і її як науки передусім про людину не знайдеться місця серед наук про Землю?

Таких питань (без відповідей!) можна поставити чимало.

Однак, як показує історичний досвід, подальший розвиток конвергентних наук через чітке окреслення об'єктів-предметної сфери, формування спеціальних поняттєво-термінологічних систем, принципів і підходів до дослідження може перетворити їх на окремі аналітичні напрями базисних наук (приклади: геоморфологія, що виникла на стику географії та геології, економічна географія – географії та економіки, політична географія – географії і політології).

Особливістю сучасної вітчизняної географії є неусталеність класифікації базисних (власне географічних) наук – природничої географії та суспільної географії. Проблеми починаються вже із наукового назовніття – природничі географія, чи фізична географія, чи ландшафтознавство?; соціально-економічна географія, чи економічна і соціальна географія, чи суспільна географія, чи географія людини, чи антропогеографія? Різкими є наукові позиції й щодо змістовного вивчення (і відповідної назви) конструктивних і прикладних, прикладних і екологічних, палеогеографічних й історичних напрямів дослідження географічної науки.

Інвентаризація природничих географічних наук (рис. 3), суспільних географічних наук (рис. 4) на основі логіки їхнього розвитку дала змогу розробити алгоритм системної класифікації, який включає, зокрема, теоретичний, структурно-компонентний, історико-генетичний, регіональний, конструктивний, прикладний напрями.

Висновки. Різномасштабна геопросторова та геочасова вимірність географічної оболонки як граничного цілісного об'єкта географії зумовлює складність і диверсифікацію системи її наукових напрямів. Системну класифікацію географічної науки доцільно здійснювати з використанням системи історико-генетичного, функціонального, структурно-компонентного, діяльнісного, процесного і методичного принципів. Систему географічної науки утворюють дві історико-генетичні підсистеми, що сформувалися на основі дивергенції та конвергенції наукового пізнання. Модернізація системи географічної науки відбувається на основі внутрішніх і зовнішніх конвергентних процесів, зумовлених її гуманізацією, математизацією, інформатизацією, економізацією, соціологізацією, психологізацією, екологізацією, ноосферізацією тощо.

Література і джерела

1. Абрамов Л. С. Эволюция информационной функции отечественной географии : дис. в форме науч. докл. на соискание ученой степени д-ра геогр. наук : 11.00.02 / Л. С. Абрамов. – М. : ИГ РАН, 1993. – 50 с.

2. Алекс Э. Б. Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь / Э. Б. Алекс. – М.: Мысль, 1983. – 350 с.
3. Аночин В. А. Теоретические проблемы географии / В. А. Аночин. – М.: Географизд, 1960. – 264 с.
4. Блэй де Г. Географія: світи, регіони, концепції / Г. де Блэй, П. Муллер; [пер. з англ.; передмова та розділ "Україна" О. І. Шаблія]. – К.: Львів, 2004. – 740 с.
5. Ващенко О. Т. Актуальні проблеми економіко-географічної науки на сучасному етапі / О. Т. Ващенко // Вісник Львів. ун-ту. Сер. геогр. – 1972. – Вип. 7. – С. 31-38.
6. Влах М. Р. Історія географії: навч. посібник / М. Р. Влах. — Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2014. – 336 с.
7. Географічна наука в нових соціально-економічних умовах розвитку України (за матеріалами наукового семінару) // УГЖ. – 2001. – № 1. – С. 3-37.
8. Геренчук К. І. Польові географічні дослідження / К. І. Геренчук, Е. М. Раковська, О. Г. Толмач. — К.: Вища шк., 1975. – 248 с.
9. Голіков А. П. Вступ до економічної і соціальної географії: навч. посібник / А. П. Голіков, Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко. – К.: Львів, 1997. – 316 с.
10. Голубчик М. М. Теория и методология географической науки / М. М. Голубчик, С. П. Евдокимов, Г. Н. Максимов [и др.]. – М.: Владос, 2005. – 463 с.
11. Гудзеліт І. І. Географія населення: навч. посібник / І. І. Гудзеліт. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 232 с.
12. Гукалова І. Проблеми структуризації соціальної географії / І. Гукалова // Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика [матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Черепиці, 9-11 жовтня 2014 р.)]. – Черніпіл: Вид-во дім "Родовід", 2014. – С. 29-30.
13. Дністрівський М. С. Політична географія та геополітика України: навч. посібник / М. С. Дністрівський. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. – 344 с.
14. Калесник С. В. Общие географические закономерности Земли / С. В. Калесник. – М.: Мысль, 1970. – 283 с.
15. Касельов Ю. О. Основи географії: проблеми теорії та методології: монографія / Ю. О. Касельов. – Луганськ: ДЗ ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2011. – 208 с.
16. Каша М. М. Політико-географічна глобалістика: навч. посібник / М. М. Каша, Д. І. Котик. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2013. – 484 с.
17. Ковальчук І. П. Регіональний еколого-геоморфологічний аналіз / І. П. Ковальчук. – Львів: Ін-т українознавства, 1997. – 440 с.
18. Кукуруда С. І. Біогеографія: підручник / С. І. Кукуруда. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 504 с.
19. Лозницький Р. М. Мова ситуація в Україні (суспільно-географічний погляд): монографія / Р. М. Лозницький. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 502 с.
20. Лобіцева О. О. Географія релігій: навч. посібник / О. О. Лобіцева, С. В. Павлов, К. В. Мезенцев. – К.: АртЕк, 1998. – 504 с.
21. Максимовський В. П. Географическая культура / В. П. Максимовський. – М.: ВЛАДОС, 1998. – 416 с.
22. Мельник А. В. Основи регіонального еколого-ландшафтознавчого аналізу / А. В. Мельник. – Вид. 2-ге. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка 2002. – 229 с.
23. Немеш К. А. Теорія і методологія географічної науки: методи просторового аналізу: навч.-метод. посібник / К. А. Немеш, Л. М. Немеш. – Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2014. – 172 с.
24. Новиков А. Н. Концепция фрактальной географической трихотомии: вопросы классификации направлений и объектов научных исследований / А. Н. Новиков // Ученые записки ЗабГУ. – 2014. – № 4 (57). – С. 95-101.
25. Область образования и профессиональной подготовки 2013 (МСКО-2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unesco.org/Library/Documents/iscod-f-2013-fields-of-education-training-2014-rus.pdf>.
26. Петліч В. М. Конструктивна географія / В. М. Петліч. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. – 544 с.
27. Петліч В. М. Системи природного географія: монографія / В. М. Петліч. – Львів: Вид. центр ім. І. Франка, 2011. – 249 с.
28. Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії / М. Д. Пістун. – К.: Вища школа, 1996. – 231 с.
29. Поляк С. П. Грунтознавство і географія ґрунтів: підручник у 2-х ч. / С. П. Поляк. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2010. – Ч. 1. – 270 с.; Ч. 2. – 286 с.
30. Поросенков Ю. В. Теория и методология географии / Ю. В. Поросенков. – Ч. 1.: Система географических наук. – Воронеж, 2005. – 43 с.
31. Ровенчак І. І. Географія культури: проблеми теорії, методології та методики дослідження: монографія / І. І. Ровенчак. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 240 с.
32. Рудницький С. Нинішня географія / С. Рудницький // Академік Степан Рудницький / [За ред. проф. О. Шаблія]. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2007. – С. 59-106.
33. Саушван Ю. Г. Географическая наука в прошлом, настоящем, будущем / Ю. Г. Саушван. – М.: Просвещение, 1980. – 269 с.
34. Толмач О. Г. Основи суспільної географії: навч. посібник / О. Г. Толмач. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с.
35. Толмач О. Г. Предметна область географії та її сучасні методологічні трансформації / О. Г. Толмач // УГЖ.

- 2016. – № 1. – С. 64-69.
36. Гутковський П. А. Загальне землезнавство: підручник для вищих шкіл і для самоосвіти / П. А. Гутковський. – Х.: Держзвиздав України, 1927. – 494 с.
 37. Українська географія: сучасні виклики: зб. наук. праць: у 3-х т. – К.: Прінт-Сервіс, 2016. – Т. 1. – 235 с.
 38. Шаблій О. Суспільна географія: у 2-х кн. / О. Шаблій. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2015. – Кн. 1. – 814 с.; Кн. 2. – 706 с.
 39. Шаблій О. І. Основи суспільної географії: підручник / О. І. Шаблій. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2012. – 296 с.
 40. Шаблій О. Формування нових наукових дисциплін на межі суспільної географії і суміжних наук / О. Шаблій // Українська географія: сучасні виклики: зб. наук. праць: у 3-х т. – К.: Прінт-Сервіс, 2016. – Т. 1. – С. 221-223.
 41. Шарыгин М. Современные проблемы экономической и социальной географии / М. Шарыгин [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/650367>.
 42. Шевчук Л. Т. Соціальна географія: навч. посібник / Л. Т. Шевчук. – К.: Знання, 2007.
 43. Шуйський Ю. Д. Состояние современной географии и ее структура / Ю. Д. Шуйский. – Вісник ОНУ. Сер.: Геогр. та геол. науки. – 2013. – Т. 18. – Вип. 2 (18). – С. 7-21.
 44. Areas of Geography, 2015 [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.mcgill.ca/geography>.
 45. Blij H. Physical Geography of the Global Environment / H. De Blij, P. Muller. – N.Y.: Wiley, 1993.
 46. Branches of Science – The Complete List, 2015 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.sciencemirror.com/branches-of-science-the-complete-list>.
 47. Fellmann J. Human Geography: Landscapes of human activities / J. Fellmann, A. Getis, J. Getis; [10th ed.]. – Boston: McGraw Hill, 2009.
 48. Fenneman N. M. The Circumference of Geography / N. M. Fenneman [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.d.umn.edu/~okuhlike/Archive/GEOG%205803%20Readings/Week%206/circumference_geo.pdf.
 49. GEOG 101: Physical Geography [Electronic resource]. – Mode of access: <http://hydro.nevada.edu/courses/geog101/notes/Chp01.pdf>.
 50. Haggett P. Geography: a modern synthesis / P. Haggett. – N.Y.: Harper & Row Publishers, 1979. – 627 p.
 51. Hobbs J. J. World Regional Geography / J. J. Hobbs. – Publisher: Brooks Cole Thomson Learning, 2006.
 52. Interactive Resources for Interdisciplinary Sustainability: Keele University, UK [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.keele.ac.uk/iris/exploringinterdisciplinaryconnections/social/humangeography>.
 53. Lexikon der Geographie [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.spektrum.de/lexikon/geographie/geographie/2917>.
 54. Pidwirny M. Fundamentals of Physical Geography / M. Pidwirny [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.physicalgeography.net/fundamentals/contents.html>.
 55. Rised field of science and technology: classification, 2007 [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.oecd.org/science/inno/38235147.pdf>.
 56. Sala M. Main Stages of Development of Geography / M. Sala [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.colss.net/sample-chapters/c01/c6-14-01-01.pdf>.
 57. Singh V. P. Elementary Hydrology / V. P. Singh. – New Delhi: Prentice Hall of India Private Limited, 1994.
 58. Stasiak J. Geografia: vademecum maturialne 2009 / J. Stasiak, Z. Zaniewicz. – Gdynia: Wydawnictwo Pedagogiczne Operon, 2009. – 472 s.
 59. The Indian Institute of Geographical Studies, 2013 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.tigs.in/geostudy>.
 60. What is geography (Prepared by The Association of American Geographers (AAG), 2013)? [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.aag.org/es/what_geographers_do.

Періодичне видання

Історія української географії

Всеукраїнський науково-теоретичний часопис

Випуск 32

Комп'ютерна верстка: Тарас Заставецький
Художнє оформлення обкладинки: Михайло Цибулько і Світлана Демчак

Підписано до друку 20.04.2016. Формат 60x84/8.
Папір офсетний. Гарнітура Times. Друк офсетний.
12,8 ум. др. арк. Тираж 150.
Принт-копі-центр "Вектор"
46027, м. Тернопіль, вул. Львівська, 12/2